

Life in Slovakia and Subcarpathian Ruthenia." *Uo.*, 2:347–392. o. és Aryeh Sole: „Modern Hebrew Education in Subcarpathian Ruthenia." *Uo.*, 2:401–439. o. A népesedéssziszatizikai adatokat lásd e könyv 5. fejezetében.

19. Az erdélyi magyar nyelvű zsidó sajtó a következő orgánumokból állt: az *Új Kelet* volt a nagy példányszámú napilap, megjelent Kolozsvárott; a nagyváradi *Népünk* c. hetilap; ugyancsak hetilapként jelent meg Temesvárott az *Új Idők*. A cionisták elméleti folyóirata, a *Noár Lapok* szintén magyarul íródott. Vö. Béla Vágó: „The Destruction of Jews of Transylvania." In: *HJS*. 1:174. o. Az erdélyi zsidó sajtóról általában lásd Kálmán Kahán: „Az erdélyi zsidó sajtó története." In: *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*. Szerk.: Mózes Carmilly-Weinberger. A szerző saját kiadásában, New York, 1970, 185–202. o.

Az erdélyi zsidóság körében jól megalapozott héber kulturális hagyomány is élt. Azt, hogy mit köszönhet az erdélyi zsidóságnak a héber és a magyar zsidó kultúra, valamint tudomány, Mózes Carmilly-Weinberger elemzi „Héber kultúra Erdélyben" c. tanulmányában, amelyet az általa szerkesztett emlékkönyv tartalmaz. *Uo.*, 172–185. o.

20. Zsidó újságírók dolgoztak Erdélyben nem zsidó lapoknál is, így a *Brassói Lapok*nál, a *Nagyváradi Naplónál*, az *Ellenzéknél* és a *Keleti Újságnál*. Az erdélyi zsidó írók és költők közül a magyar kultúra felvirágoztatásában nem kevesen szereztek számottevő érdemeket, így Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Szántó György, Bárd Oszkár, Korvin Sándor, Kaczér Illés, Salamon Ernő, Markovits Rodion, Brassai Viktor és Raffy Ádám. Egy részük kapcsolatban állt az Erdélyi Helikon irodalmi társasággal. A kolozsvári magyar színházat Janovics Jenő alapította közvetlenül az első világháború után. Vö. B. Vágó, *i. m.*, 174–175. o. Azt, hogy az erdélyi magyar kultúra mit köszönhet a zsidóságnak, behatóan taglalja a már említett emlékkönyv „Zsidók Erdély magyar kultúrájában" c. tanulmánya *A kolozsvári zsidóság emlékkönyvében*, 202–210. o.

21. Az 1867–68-as egyenjogúsítás után a magyarországi zsidóság egységéért főként a pesti asszimiláló zsidók szálltak síkra. Maguk mögött tudhatták báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter bátorítását és támogatását. Vö. Nathaniel Katzburg: *The Jewish Congress of Hungary, 1868–1869*. In: *HJS*, 2:1–33. o.

22. A hitközség és intézményeinek történetére nézve lásd *Magyar Zsidó Lexikon*. Szerk.: Újvári Péter. A Magyar Zsidó Lexikon kiadása, Bp., 1929, 701–705. o. A gettósítás előtti időszak hitközségeinek felépítésére és szerveződésére nézve lásd Landeszman György–Schweitzer József: „Magyarországi hitközségek 1941 áprilisában." *Évkönyv 1985–1991*. Országos Rabbiképző Intézet, Bp., 1991, 93–150. o. Lásd továbbá Bányai László és mások: *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. MTA Filozófiai Intézet, Bp., 1990. I–II. Lásd még Szabó Imre: *Erdély zsidói*. Kadima-kiadás, Kolozsvár, 1938.

23. *OMZSA-évkönyv 5704, 1943–1944*. Szerk.: Csergő Hugó, Kohn Zoltán és Polgár György. Az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció, Bp., 1944, 229–230. o.

24. *Uo.* A zsidó hitközség vezetőiről, főleg az ortodoxokéről Nathaniel Katzburg írt: „Hanhagat ha'Kehilot." (A hitközségek vezetősége.) In: *Hanhagat yehudei Hungaria Bamivahan Hashoa*. (A hitközségek vezetői a Holocaust próbatétele idején.) Yad Vashem, Jerusalem, 1975, 77–86. o.

25. A végrehajtó bizottságban öt neológ kapott helyet (Stern Samu elnök, Eppler Sándor, Szántó Jenő, Krämer Miksa, Zahler Emil), négy ortodox (Kahan-Frankl Samu, Freudiger Fülöp, Reiner Imre, Deutsch Adolf), egy status quo képviselő (Ungár Jenő) és két cionista (Miklós Gyula, Kahan Niszson).